

Helge Høibraaten:

Sekstiåtterteoretikere. En erindring.

Personlig innledning. Det er våren 1967, og generalforsamling i Det Norske Studentersamfund. Jeg har vært student siden 1965, liberal-konservativ av typen Lars Roar Langslet/Tore Lindbekk. Forsøket på karriere i Den Konservative Studentforening var halvhjertet, og slo feil. Jeg husker et møte med Tore Lindbekk der jeg med sitrende stemme foretok en analyse av store mengder av hans skrifter i det sagnomsuste konservative *Minervas Kvartalsskrift*, bare for å få til svar at han ikke lenger husket hva han hadde skrevet. Slikt tilgir en vordende sekstiåtter aldri. Men jeg skrev i dette tidsskriftet så sent som høsten 1968, om "Black Power" og om André Gorz' forsøk på å treffe en mellomting mellom revolusjon og reform, etter et år i USA. Da hadde jeg nølende vasset over på den andre siden av Rubicon, etter et Viet Nam-engasjement som begynte tidlig i Norge og fortsatte i USA foran Pentagon inntil Lyndon Johnson trakk seg fra forsøket på å bli gjenvalgt; dessuten hadde jeg nilest Kant, Hegel, Feuerbach, Marx og Herbert Marcuse, om enn også den liberale Karl Mannheim med sin mye utskjelte teori om den frittsvevende intelligens, sammensatt av medlemmer fra alle klasser.

Mannheim var jøde som Lukaçs, Horkheimer, Adorno og Marcuse, ungarer som Lukaçs, professor i Frankfurt som Horkheimer, han ble som denne umiddelbart fratatt sitt embete da Hitler kom til makten, og måtte i eksil som mange andre, for evig utspydd av Tyskland, som Carl Schmitt skrev våren 1933. Hans idéer ble voldsomt omdiskutert i Weimar-republikken, men den latente borgerkrig som denne republikken utgjorde, samt hatet både fra høyre og venstre mot angivelig overabstrakte, harmoniserende, kosmopolitiske (noen sa: jødiske) idéer, førte til at han ble raskt glemt, om ikke i USA.¹

Men her er vi altså nå i Det Norske Studentersamfund våren 1967, og det er midt i 60-åras utdanningsrevolusjon, der arbeiderklassens barn dukker opp i hopetall på universitetene, og forkynner sin eksistens. Egentlig er vi i den mulige situasjon Mannheim etterlengtet, men her skal det åpenbart spilles Weimar-republikk en gang til, som farse. Den tid er over da Francis Sejersted kunne gratulere Hans Fredrik Dahl og "revolusjonen" med seier i Studentersamfundet, etterfulgt av en beroligende bemerkning om at det hele jo likevel "ble i familien" (Sejersted og Dahls familie.) Nå er det Harald Berntsen som er venstresidens kandidat, og dette er en fyr det spruter ild av, i alle fall for et reflektert liberal-konservativt gudsord fra landet som meg: han har offisielt tatt Maos ord om at atomvåpen er papirtigre i sin munn. I sene natterstimer har han også erklært meg at menneskerettigheter er en liberal oppfinnelse som er vokst frem av det borgerlige samfunn, og som vil bli overflødig med dette samfunnets avskaffelse.

Jeg kan knapt tro det, men merker en viss, riktignok litt fortvilet karismatisk glød fra Berntsen og hans likesinnede denne kvelden: en tilsynelatende mer generøs og mindre sekterisk holdning liksom, i dypeste alvor riktignok, – en glød som gir meg litt lyst til å sprette på hans valgtog. Virkningen blir ekstra sterk når Berntsen i sin kandidattale plutselig bruker noe fra den borgerlige dikteren Stein Mehrens essays på denne tiden, gjennomsyret som de var av fenomenologisk tidsfilosofi og forakt for vekslende litteraturmoter, men uten spor av revolusjon. Det synes plutselig å utgå en ny og noe større vilje fra denne for første gang dresskledte og beslippede Berntsen, som får en uant mengde stemmer og bare taper fordi de konservative og næringslivet sammen har gått til det innovative skritt å organisere en

---

¹ For en innsiktsfull og spennende analyse av Weimar- kontroversen rundt Mannheim, se Dirk Hoeges, *Kontroverser am Abgrund: Ernst Robert Curtius und Karl Mannheim. Intellektuelle und "frischwebende Intelligenz" in der Weimarer Republik*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main 1994. Hans Skjervheims kritiske interesse for Mannheim, som jeg ikke kjente til i 1968, kom til uttrykk på en instruktiv måte i hans *Dialektikk, ideologianalyse og sosiologi*, Pax Forlag, 1973. Jeg anmeldte boka i *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 2-3, 1974.

skremsels- og busskampanje – virkemidler som maoistene senere skulle overta og bruke til å kvele Samfundet. Likevel velger jeg Anders Sjaastad, dette innbegrep av en ikke-karismatisk kommende stortingsmann, og rømmer deretter til et studieår i USA, hvor Viet-Nam-krigen som sagt tvinger Lyndon Johnson i kne, og der Martin Luther King og Bobby Kennedy blir skutt. Vel tilbake i Norge igjen høsten 1968, føltes Den Konservative Studentforening som et nokså underlig sted å være. Jeg dro da heller ikke dit, men opp på Filosofisk institutt, og hvem møter jeg der? Harald Berntsen, innflyttet på tenkeloft etter at revolusjonens øyeblikk (så å si) var over. Sammen med en del andre var vi så med på å lage det lille karneval som er blitt kalt det norske studentopprøret, og som fant sted i 1969.

Hva vi leste. Hva leste sekstiåttene – jeg mener: de som kunne lese, mer enn litt Stalin og Maos lille røde? Hvem var de teoretiske helter i denne generasjonen av angivelig så teoribesatte? Lista er lang, og lister er som kjent kjedelige. La meg derfor begynne med anti-heltene, og da er Johan Galtung en klar begynnerkandidat, fordi han like før hadde vært så grenseløst populær på venstresiden i Studentersamfundet.

Men fremtidsforsker Galtung ble våren 1966 på det aller mest eleganteste og nådeløse fratatt sine fremtidsklær av en virkelig sekstiåttelhelt, nemlig Dag Østerberg. Når han forklarte oss at ikke en gang Martin Luther hadde kunnet forutsi reformasjonen på forhånd, fordi begrepet om en reformasjon ennå ikke var tilgjengelig, da ble vi ført inn i den samme tenkning om tid som også Mehren ga vitnesbyrd om. Forsåvidt hadde man kunnet lese liberaleren Popper i stedet, men liberalere var ikke in, der og da, i denne sekstiåtterformasjonstid da så mye annet var klart. (Se nedenfor for et unntak.) Og Galtung var ut, definitivt ut.

En som derimot var in, var Franz Fanon. Hans bok *Jordens fordømte* skapte på denne tiden skrekkblandet fryd i mangt et radikalt hvitt hjerte. Jean-Paul Sartres forord til boka gir et instruktivt innblikk i denne romantisering av vold som oppstod via romantiseringen av den tredje verden. Han gjengir Fanon slik: "Ved å ta livet av en hvit mann, slår man to fluer i en smekk: man kvitter seg på én gang med en slavedriver og en slave. Det som blir igjen er...en død mann..og en fri mann." Men hadde ikke pre-fascisten Georges Sorel skilt mellom moralsk oppbyggelig "violence" på den ene side, og mekanisk statlig "force" på den annen? Merker vi et svakt ubehag hos Sartre? Han vifter Sorels "fascistiske floskler" vekk. Hva forskjellen her skulle bestå i, har han ikke tid til å klargjøre. Albert Camus viste seg forøvrig tidlig som overlegen Sartre når det gjaldt politisk gangsyn, men var likevel en av Paris-oppstandens store helter.

Fanon og Sartre er representanter for den fransk-språklige påvirkning på Norge i 1968, andre representanter er Albert Camus, Maurice Merleau-Ponty, Simone de Beauvoir, og etterhvert Louis Althusser. (Albert Camus viste seg forøvrig tidlig som overlegen i forhold til de andre når det gjaldt politisk gangsyn, ved at han nektet å overse eller bagatellisere eller historiefilosofisk forstå stalinismens ugjerninger.) Viktigst av alle var Sartre – ikke eksistensialisten så mye som marxisten, med sine uendelige sider om det praktisk-trege felt, om serier og grupper, skrevet på amfetamin. De nordmenn som leste ham innstendigst, var Dag Østerberg, som omstøpte Sartreske motiver i sin egen lakoniske og suggestive språkform, og Audun Øfsti, som i omfattende teutonske setningskonstruksjoner siktet seg inn på Sartres store svakhet, hans manglende tak på språk og diskusjon som filosofisk tema. Carl Erik Grennes og Steinar Kvale laget forøvrig et fiffig ekteskap mellom Sartre og behavioristen Skinner.

Likevel var det representanter og eksilanter fra den tysk-språklige verden som hadde den største effekten. Der var Herbert Marcuse om utopi og om det endimensjonale menneske, så etterhvert hans tidligere medarbeidere Horkheimer og Adorno, der var Ernst Bloch, og forbausende tidlig også den unge Jürgen Habermas. Her ble oversatt, fortolket, plagiert, kritisert og fortersket flittig, av en rekke yngre filosofer og sosiologer. Der var Walter Benjamin, hvis magiske tekster langsomt begynte å sive inn i sarte sjeler med sans ikke bare

for revolusjon, men også engler og pre-adamittisk språk. Der var selvsagt den seksual-anarkistiske Freudelev Wilhelm Reich, med sine studier i orgasmens funksjon og fascismens massepsykologi. Der var Georg Lukaçs, med sin epokegjørende hegelianske Marx-fortolkning fra 1921, som så etterhvert bidro til at fokus ble skrudd fast rundt Marx og *Kapitalen* – særlig de første kapitler av første bind, der varer, penger og kapital med tilhørende fetisjisme deduseres frem med samme spekulative glød som i Kants *Kritik der reinen Vernunft*. Hele melkeveier fulle av unge grå celler ble i de kommende år slynget ut over disse kapitlene, inntil en utmattelsens ånd til slutt bredte seg. (Det er nok ingen tilfeldighet at transcendental-deduktivt anlagte personer i senere år har vendt tilbake til opphavet, dvs. Kant, med gjenstandskonstitusjon og selvbevissthet snarere enn vareproduksjon og revolusjon som temaer.) Personlig meldte jeg meg her tidlig ut og studerte i stedet skriftene til en viss Niklas Luhmann, som Habermas med dårlig skjult moralisme kalte sosialteknolog, og som han hadde store problemer med å forstå adekvat i begynnelsen.

Moralisering over historien. Hvilken teoretisk vei fra 68 var verst i sine norske virkninger, den franske eller den tyske? Den kinesisk-russiske, selvsagt. Men dernest: den franske, trass i Dag Østerbergs elegante og tankefulle forfatterskap. For Frankrike hadde nettopp tapt annen verdenskrig til tyskerne og var blitt befridd av amerikanerne, og mange av dets intellektuelle gjorde i tiden etter nærmest alt for å markere avstand til befrierne og til den liberale sivilisasjon.

Verstemann i klassen her var Maurice Merleau-Ponty, som i *Humanisme og terror* bedrev en subtil flørt med Moskva-prosessene, der viktigste ankepunkt mot Stalin var at han var for borgerlig. En interessant parallell her er den unge tyske jøden Leo Strauss' anmeldelse i 1928 av den senere nasjonal-sosialistiske teoretiker Carl Schmitts skrift om det politiske, der han mente å kunne belegge at Schmitt ikke konsekvent nok hadde befridd seg fra liberalt tankegods. Senere ble det en yndet sport i Det Tredje Rikes intellektuelle fløykamper å beskyldte motparten for liberalisme, akkurat som under den kinesiske kulturrevolusjonen.

Merleau-Ponty og Strauss var selvsagt høyt hevet over dette, deres bidrag er drivende godt lagde ting, preget av evnen til uforferdet og nyansert tenkning, i alle fall i visse henseender. Men dette gjør det hele bare så mye verre – i alle fall hva Merleau-Ponty angår, hvis bok ble en effektiv ørepropp for intelligente mennesker som ikke ville høre skrikene fra øst, i en tid da kunnskapen om GULAG var i ferd med å vokse frem.

Den tysk-språklige virkning på Norge i 1968 var alt i alt både sterkere og bedre i sine virkninger enn den franske. Dels skyldtes dette at Det Tredje Rike hadde en straightere virkning på tysk åndsliv enn på fransk. På en måte er det paradoksalt at Frankfurterskolen ble blant bærerene av ny liberal kultur i Tyskland, for Horkheimer og Adorno hadde jo flørtet ganske dypt med motopplysningsmotiver i *Opplysningens dialektikk* (1947), og Adorno hadde i *Minima Moralia* (1951) skrevet den sjokkerende og latterlige setning: "Hitler, som som ingen annen borger gjennomskuet det usanne i liberalismen..." Uten tvil var også denne anti-liberale siden blant de trekk ved den eldre Frankfurterskolen som kom til å fascinere en tysk studentbevegelse i rask radikaliserings. På den annen side var det ingen mangel på representanter for kombinasjonen "forhenværende nazister/nåværende konservativt-skeptiske liberale" i Forbundsrepublikken, og det fantes også tidligere nazister som aldri ble liberale, slik som åndsgigantene Martin Heidegger og Arnold Gehlen.

Derfor var det knapt noen tilfeldighet at Jürgen Habermas i 1955 dro til Frankfurt, etter først å ha studert hos tidligere nazister som Erich Rothacker og Oskar Becker i Bonn, sammen med sin noe eldre studiekamerat Karl-Otto Apel. Habermas, liberaler og opplysningsteoretiker, ville også være en slags marxist, i et etterkrigs-Tyskland preget av anti-marxistisk restaurasjon, men gravde etterhvert frem grunnlaget for en klart selvstendig posisjon, bl. a. fra Adorno. Apel, og hans venn nordmannen Hans Skjervheim, som også studerte i Bonn, nøyde seg fra begynnelsen med å være liberale – Apel venstre-liberal, Skjervheim litt mer høyreliberal.

Hans Skjervheim, et egenvillig hode med evne både til å informere og til å tenke nytt, ble den viktigste formidleren av tysk intellektuelt åndsliv til Norge i oppstartfasen før 1968. Hans positivismekritikk ble en regulær landeplage i 68-generasjonen, ofte fordreid til det uigjenkjennelige. Hans kritikk av marxisme og revolusjonsromantikk var langt mer omstridt, men stod likevel sentralt, og fikk virkning på sikt. Skjervheim karakteriserte Habermas og Apel – litt uberettiget, men megetsigende – som en kombinasjon av tysk idealisme og skandinavisk liberal-demokratisk kultur. Og etter at den verste Marcusefeberen var over, var det lenge særlig Habermas som øvde innflytelse i Norge, om man bortser fra Marx & Co.

Skjervheim og Habermas gjorde etter mitt inntrykk 1968 til et teoretisk sett bedre fenomen i Norge enn i Danmark, der store deler av 68-generasjonen foretok kulturell kapitulasjon overfor en tysk marxistisk ortodoksi kalt "kapitallogikk". Varianter av retningen fikk selvsagt også fotfeste i Norge, spesielt i det sagnomsuste Kommunistisk Universitetslag, som i 1973 forsøkte å kjøre forbi AKP på den leninistiske venstresiden, væpnet med Harald Berntsen, marginale arbeiderledere, sosietetskåte vestkantmennesker og hegelianiserende forfattersønner. Forsøket hadde ingen sjanse mot Øgrims grunnleggende fornyelse av folkereligøsiteten i dette land, og endte i en serie avskallinger som til slutt kulminerte i spaltningen av det kommunistiske atom.

Felles for hegeliansk-marxistisk høykirkelighet og maoistisk-stalinistisk lavkirkelighet var forakten overfor liberal tradisjon, samt troen på dialektikkens sakramentale kraft, selv om ritualene varierte. Hva dialektikk og magi angår, var Hans Skjervheim selv for øvrig ikke helt uskyldig. I Studentersamfundet i 1966 postulerte han et dilemma som grunnleggende for liberal tenkning – og snakket i høytravende vendinger om en absolutt liberalitet som forvandler seg til absolutt illiberalitet, før han likevel ettertenksomt valgte en liberal posisjon. Som om det å sette liberale prinsipper absolutt skulle være noen klar idé, og skulle ha spilt en rolle i liberal politisk teori. På denne måten inviterte han – mot sin vilje – kåte dialektikere til å prøve seg i dilemma-sprengning. Det gjaldt jo bare å overvinne Skjervheim! tenkte man i Norge, slik som man i Tyskland skulle overvinne Habermas. Men dengang ei.²

---

² *Morgenbladet* 1998.